

WEIDEVOGELS IN FRYSLÂN 1996-2002

Verslag van het Weidevogelmeetnet Friesland 2002

Freek Nijland

Door omstandigheden verschijnt dit verslag van het Weidevogelmeetnet Friesland een half jaar later dan normaal. De indexen van de meeste soorten geven geen aanleiding tot vreugdedansen. De steltlopers deden het, met uitzondering van de Tureluur, in 2002 onverminderd slecht. De eenden en weidezangvogels gaven een positiever beeld. Spelbrekers zijn hier de Slobeend en de Veldleeuwierik die terrein verliezen.

Gegevens

Doel van het meetnet is om wetenschappelijke gegevens te verzamelen over de toename en afname van weidevogels in Fryslân en over de oorzaken van deze veranderingen. Dit gebeurt door het nemen van een jaarlijkse steekproef in ruim 100 steekproefgebieden (proefvlakken) door heel Fryslân. De meeste proefvlakken worden geïnventariseerd door vrijwilligers. Gestreefd wordt naar een meetnet met 100-150 proefvlakken.

Proefvlakken

In 2002 zijn gegevens ontvangen van 105 proefvlakken (stand 15 december 2002). Van enkele proefvlakken waren de gegevens nog niet binnen. De totale oppervlakte van de proefvlakken in 2002 is 6.421 hectare. Dat betekent een gemiddelde oppervlakte per proefvlak van circa 61 hectare. Dat is ruim boven het streefgemiddelde van 50 hectare. Figuur 1 toont de aantallen in het meetnet opgenomen proefvlakken over de periode 1984-2002. Hierbij valt op dat in 2001 slechts twee proefvlakken zijn opgenomen. Het was het jaar van de MKZ-crisis, waarin de graslanden gesloten waren. Een punt van zorg is het verminderde aantal proefvlakken ten opzichte van 2000. In voorgaande jaren zorgde de jaarlijkse weidevogelcursus voor aanwas. In 2000 en 2001 is er geen cursus georganiseerd.

Representativiteit

Met ruim 100 proefvlakken kunnen we voldoende gevoelige, betrouwbare uitspraken doen over toe- of afname van algemene soorten voor geheel Fryslân over een periode van vijf à tien jaar. Een voorwaarde is wel dat de proefvlakken voldoende representatief zijn en gedurende langere tijd worden geteld. Figuur 2 toont de ruimtelijke verdeling van de proefvlakken over Fryslân en tabel 1 de verdeling van de proefvlakken over beheerscategorien en regio's in 2002. Hieruit blijkt dat de representativiteit tamelijk goed is. De voorkeursregio's klei, klei op veen en veen zijn goed vertegenwoordigd. Daarnaast zijn er proefvlakken op de zandgronden en in de waddenregio. Het aantal proefvlakken in reservaten (58, inclusief enkele proefvlakken in beheersgebied) en in gangbaar agrarisch gebied (47, met en zonder vliegende hectare percelen) is voldoende groot om voor beide categorieën trends te kunnen vaststellen. Het aantal proef-

Parende Tureluurs tekening: Stern Nijland

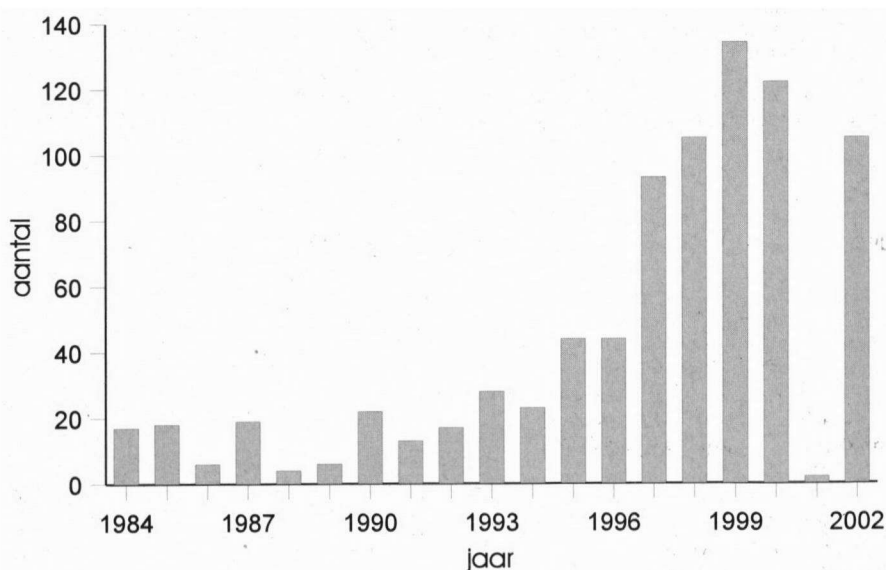
vlakken met vliegende hectares (17) is wellicht wat te klein om voor deze categorie afzonderlijk voldoende gevoelige trends te kunnen bepalen.

Hoe vaak zijn de proefvlakken geteld?

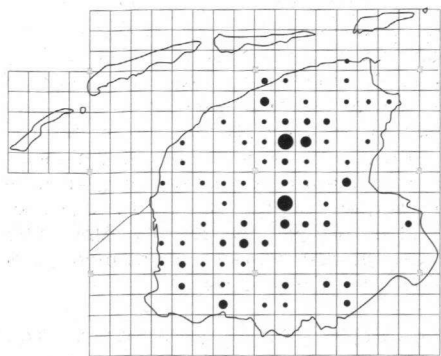
In een meetnet waarin grotendeels door vrijwilligers wordt geïnventariseerd, worden niet alle proefvlakken elk jaar geteld. Er komen proefvlakken bij, er vallen proefvlakken af, of een teller moet door omstandigheden wel eens een jaar overslaan. De vulling is nooit 100%. Figuur 3 toont de vulling van het meetnet in de periode 1996-2002. Berekend over de gehele periode is de vulling 43%. Dit is duidelijk lager dan in 2000 werd gemeld. Dat is grotendeels te wijten aan het MKZ-jaar 2001, waarin er niet geteld is. Van de 196 betrokken proefvlakken zijn er 136 twee of meer jaren onderzocht. Deze proefvlakken dragen het meest bij aan de totstandkoming van de indexen.

Weidevogels

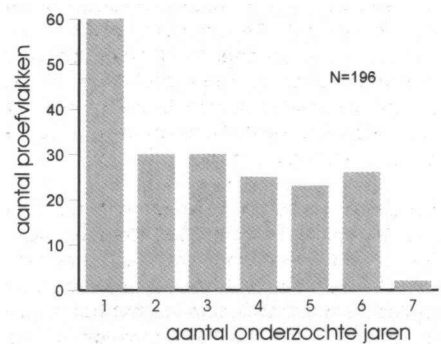
primaire en secundaire weidevogels In 105 proefvlakken zijn broedterritoria vastgesteld van 29 soorten weidevogels. Dit zijn de primaire en secundaire weidevogels, aangevuld met enkele andere soorten die ook in grasland broeden. Een overzicht is te vinden in tabel 2. Met uitzondering van de kolonievogels bestaat de top-vijf uit: 1. Grutto (1.596 broedparen), 2. Kievit (1.577), 3. Wilde eend (1.150), 4. Scholekster (953), en 5. Tureluur (752).

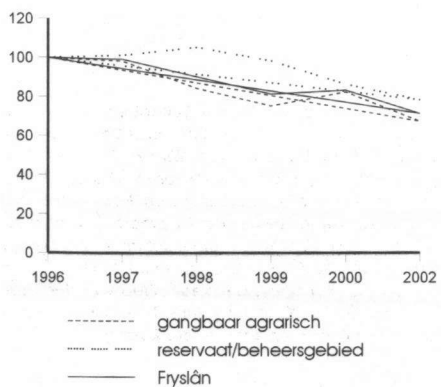
Figuur 1. Ontwikkeling in het aantal proefvlakken in het Weidevogelmeetnet Friesland in de periode 1984-2002 (stand 15 december 2002).

Figuur 2. Ruimtelijke verspreiding van de proefvlakken in het Weidevogelmeetnet Friesland over Fryslân (stand 15 december 2002). Verklaring: kleinste puntjes betreffen 1 proefvlak, grootste punten betreffen 5 of meer proefvlakken.

Figuur 3. Aantallen en leeftijd van proefvlakken in het Weidevogelmeetnet Friesland in de periode 1996-2002. In totaal zijn 196 proefvlakken één of meerdere jaren onderzocht.

Figuur 4. Trend van de Grutto in Fryslân over de periode 1996-2002. De categorie reservaat/beheersgebied bestaat voor het overgrote deel uit reservaatproefvlakken. Van 2001 is geen index berekend. In dat jaar is niet geïnventariseerd vanwege de uitbraak van mond- en klauwzeer. Trendmatige achteruitgang: reservaat/beheersgebied 24%, gangbaar agrarisch 32%, Fryslân 30%.

In verhouding tot in 2000 hebben de Kievit en Grutto van plaats gewisseld. De absolute aantallen zijn alle lager, maar het aantal proefvlakken is in 2002 ook wat kleiner dan in 2000. De Watersnip valt elk jaar verder terug, nu met 105 vastgestelde territoria.

Tabel 1. Verdeling van de proefvlakken in het Weidevogelmeetnet Friesland in 2002 naar beheer en regio (stand 15 december 2002). NB: Tot de regio Wadden is ook de buitendijkse Friese IJsselmeerkust gerekend.

	klei	klei op veen	veen	zand	wadden	totaal
gangbaar agrarisch	10	10	8	2	0	30
beheersgebied	1	0	1	1	0	3
vliegende hectares	9	5	3	0	0	17
reservaat	10	21	18	2	4	55
totaal	30	36	30	5	4	105

Tabel 2. Aantallen broedparen (territoria) in 2002 van weidevogels, gerangschikt in dalende volgorde, in het Weidevogelmeetnet Friesland (105 proefvlakken, 6.315 ha., stand 15 december 2002). Ook worden de aantallen proefvlakken weergegeven, waarin de broedparen voorkomen. Primaire weidevogels zijn met ** weergegeven, * = kolonievogels.

soort	aantal	aantal proefvlakken	soort	aantal	aantal proefvlakken
Grutto**	1596	88	Nijlgans	55	28
Kievit**	1577	99	Knobbelzwaan	44	30
Wilde eend**	1150	103	Waterhoen	41	24
Scholekster**	953	99	Zomertaling**	32	20
Tureluur**	752	92	Kemphaan**	23	9
Meerkoet	578	91	Kwartel	20	8
Graspieper**	572	87	Wintertaling	19	10
Veldleeuwerik**	556	65	Koekoek	13	12
Kuifeend**	241	69	Kwartelkoning	1	1
Slobeend**	200	64			
Gele kwikstaart**	150	30			
Krakeend	123	53	Kokmeeuw*	3427	9
Watersnip**	105	26	Visdief*	844	10
Witte kwikstaart	91	49	Kluut*	363	11
Bergeend	79	33	Zwarte stern*	28	1
Wulp	66	23			

Tabel 3. Indexen van algemene tot schaarse weidevogelsoorten in de periode 1996-2002. Soorten in volgorde van talrijkheid. In de rechterkolom staan de totale aantallen territoria, opgeteld over de gehele periode. Van 2001 kunnen geen indexen worden berekend. In dat jaar is niet geïnventariseerd vanwege de uitbraak van mond- en klauwzeer.

Soort	1996	1997	1998	1999	2000	2002	aantal vogels
Grutto	100	99	90	81	83	71	11.289
Kievit	100	100	93	88	80	69	10.652
Scholekster	100	84	70	68	64	60	6.734
Wilde eend	100	89	89	125	114	118	6.446
Tureluur	100	113	106	104	101	95	4.513
Veldleeuwerik	100	119	111	97	103	82	3.284
Meerkoet	100	74	104	113	114	122	3.168
Graspieper	100	119	116	144	129	110	3.133
Slobeend	100	95	111	119	103	81	1.637
Kuifeend	100	105	162	140	120	107	1.575
Watersnip	100	87	85	78	72	59	798
Krakeend	100	131	133	191	213	178	765

Geen enkele soort komt voor in alle proefvlakken. Bij de Wilde eend is de presentie het hoogst. Deze komt voor in 103 van de 105 proefvlakken. Daarna volgen Kievit en Scholekster die voorkomen in 99 van de 105 proefvlakken. In 2002 zijn, bij een kleiner aantal proefvlakken dan in 2000, beduidend minder Veldleeuweriken (556) en Graspiepers (572) vastgesteld. Beide soorten komen nog tamelijk verspreid voor, niet alleen in reservaten, maar ook hier en daar in agrarische proefvlakken. Slechts enkele soorten zoals Wilde eend, Meerkoet en zeker de Nijlgans deden het beter dan in 2000. De Nijlgans zit nog midden in zijn opmars in Fryslân. De Zomertaling viel ver terug

na het goede jaar 2000. De 23 Kemphanen in negen proefvlakken lijkt prima. De resultaten worden echter wat beïnvloed door de acht territoria die Gerrit Jellema en zijn kompanen vaststelden in het westelijk deel van de Wylclannen (Alde Feanen), dat in 2000 niet in het meetnet was opgenomen. Hierbij stak de Kwartelkoning zeer mager af met één territorium, terwijl in het 'topjaar' 2000 nog acht territoria werden vastgesteld. De Kluut vestigt zich de laatste jaren wat meer in het binnenland. In het meetnet is dat goed te merken met de aanwezigheid in acht binnenlandse proefvlakken. Het grote aantal Kokmeeuwen en Visdieven is, zoals al enkele jaren het geval is, vooral

te danken aan het proefvlak Warkumerbûtenwaard, waar forse kolonies van beide soorten te vinden zijn.

kritische soorten en Rode lijst De meeste kritische weldevogelsoorten in het meetnet behoren tot de Rode Lijst van kwetsbare en bedreigde soorten (Osieck & Hustings 1994): Zomertaling, Kluut, Kemphaan, Tureluur, Grutto, Watersnip, Kwartelkoning, Vlsdief en Zwarte stern. Voor het eerst ontbrak het Paapje in het meetnet. Van een aantal kritische soorten zijn de aantallen vrij hoog te noemen, zoals Veldleeuwerik (556), Slobeend (200), Gele kwikstaart (150) en Kemphaan (23).

Overige vogels

soorten De meeste tellers gebruiken de BMP-A methode, waarbij alle soorten in een proefvlak worden geïnventariseerd en niet uitsluitend weldevogels. Dat komt goed uit want de proefvlakken bestaan weliswaar grotendeels uit grasland (of bouwland), maar er zijn ook andere biotopen zoals bosjes, oeverzones, stukjes moeras en erfbeplanting. Dat betekent dat er ook andere soorten dan weldevogels worden vastgesteld. Van de overige soorten bestaat de top-vijf geheel uit zangvogels: 1. Rietzanger (447), 2. Rietgors (379), 3. Kleine karekiet (341), 4. Flits (133) en 5. Winterkoning (113). De rietzangvogels waren vooral te vinden in de oeverzones langs meren en vaarten of in moeras. De boszangvogels in bosjes en overhoekjes, moerasbos, houtsingels en erfbeplanting bij boerderijen.

Rode lijst Ook bij de overige soorten zijn diverse Rode-lijstsoorten te vinden. Ze worden voornamelijk aangetroffen in reservaten. Het gaat om de Dodaars, Roerdomp, Purperreiger, Porseleinhoen, Bontbekplevier, Snor, Rietzanger,

Grote karekiet en Baardman. Maar liefst vijf Rode-lijstsoorten van moeras en nat grasland zijn aangetroffen in de Brandmeer: Roerdomp (2), Purperreiger (2), Zwarte stern (28), Grote karekiet (2) en Baardman (3).

Aantalsontwikkelingen

indexen Een goed middel om aantalsontwikkelingen in een meetnet zichtbaar te maken is het gebruik van indexen. Hierbij wordt de aantalsontwikkeling in de verschillende jaren steeds vergeleken met het startjaar 1996. De indexen zijn berekend met het CBS-programma TRIM (Pannekoek & Van Strien 1996). Met dit programma worden ook de landelijke SO-VON-broedvogelindexen berekend. De indexen (tabel 3) zijn alleen berekend voor soorten waarvan in de periode 1996-2002 gemiddeld per jaar minstens 100 territoria zijn geteld. De index van 1996 is gesteld op 100.

steltlopers De indexcijfers laten zien dat het met de meeste steltlopers slecht gaat. Het jaar 2002 heeft daarin geen verandering gebracht. Vier steltlopersoorten geven steeds meer terrein prijs: Scholekster en Watersnip ruwweg 40%, Grutto en Kievit 30% achteruitgang sinds 1996 (het eerste jaar van het meetnet). Uitzondering is de Tureluur die zich tamelijk goed handhaaft met slechts 9% achteruitgang in zes jaar. De Watersnip is op het boerenland nagenoeg verdwenen en gaat in reservaten verder achteruit. De Kemphaan is al bijna weg uit Fryslân. De achteruitgang van Kievit en Grutto is in reservaten/beheersgebied wat kleiner dan op het gangbare boerenland (figuur 4). Onderzoek door het Weldevogelmeetnet Friesland bij de Grutto (Nijland 2002) heeft laten zien dat in reservaten en beheersgebied meer jongen uitvliegen dan op gang-

bare boerenland. De Scholekster gaat zowel op boerenland als in reservaten/beheersgebied fors achteruit. De oorzaken hiervoor zullen deels buiten het broedgebied gezocht moeten worden. Waarschijnlijk is de voedselsituatie (schelpdieren) voor Scholeksters in de Waddenzee mede oorzaak. Het relatieve succes van de Tureluur is opmerkelijk. Mogelijk is het gedrag van tureluurgezinnen die naar slootkanten, natte greppels, slikkeplekken en bewelde percelen trekken, waar de maalmachine niet komt, een oorzaak.

watervogels De watervogels op de Friese graslanden doen het vrij goed de laatste jaren. Sinds 1996 is een toename geconstateerd van de Wilde eend met 30%, Krakeend met 80% en Meerkoet met 40%, terwijl de Kulfeend zich uitstekend handhaaft na een piek in 1998 en 1999. Uitzondering vormt de Slobeend met 13% achteruitgang sinds 1996. De achteruitgang heeft vooral plaatsgevonden op boerenland. De Slobeend broedt meer midden op het perceel, terwijl de andere soorten vooral langs de slootkanten broeden, die minder intensief agrarisch benut worden. Dit kan mede een verklaring vormen voor de geconstateerde verschillen.

zangvogels De Graspieper doet het goed met 10% toename sinds 1996. De soort maakt vooral gebruik van slootkanten en perceelranden. De Veldleeuwerik handhaaft zich in de periode 1996-2000 goed, op het boerenland in lage dichtheden en in reservaten in hoge dichtheden. In 2002 waren de aantallen op eens 20% lager dan in 2000, zowel in reservaten als in boerenland. Mogelijk is de plotselinge achteruitgang van de Veldleeuwerik een 'jaarschommeling', waarvan de oorzaak buiten het broedgebied moet worden gezocht.

Deelnemers

Het Weldevogelmeetnet Friesland bedankt alle vrijwilligers, die in 2002 één of meer proefvlakken voor het meetnet hebben geïnventariseerd. Hopelijk hebben we niemand vergeten: Han Aalfs, Albert Althuis, Sjoerd Bakker, Jelmer van de Blij, Klaas van der Blij, Apple Blaauwbroek, Abel de Boer, Jan de Boer, Jelle de Boer, Sieds Boersma, Harry Boon, Ed Boskoper, Piet Braam, Bertus Bult, Johan Dammers, Frens van Dijk, Helne van Dijk, Bert Dijkstra, Jaako Dijkstra, Dirk Elsinga, Gerrit Elsinga, Wineke Evenhuis, Jaap Feddema, Rinnet Foekema, Ale Glas, Piter de Graaf, Klaas Haltsma, Jelle Hilma, Gerrit Hof, Tjepke van der Honing, Jos Hooijmeijer, Goasse Hylkema, Hylke Hylkema, Klaas Jager, Gerrit Jellema, Johan de Jong, Theo de Jong, D. Jonker, Germ Jonker, Yme Joutstra, H. Keidel, Jan Kleefstra, Romke Kleefstra, Melis Kleinhuys, Hessel Klijn, Henk Koopmans, Jan Koster, Jan Kramer, Sies Krap, Hans van Kuik, Tjerk Kunst, Douwe Langhout, Kees Lanting, Ruurd Jelle van der Leij, Arend Leystra, Henk Ligthart, Lies Lockhorst van Overeem, Joop Ludema, Jan Medenblik, Oene van der Meer, Wles van der Meer, Wiepke van der Mel, Theo Meijer, Jouke van der Meulen, Johannes Mosselaar, Freek Nijland, Egbert Oosterhof, Marieke Oosterhof, Henk Ozinga, Arno Paulus, Joeke Paulusma, Jan Postma, Lambertus de Ree, Sids Rondaan, Anne van Schellinga, Piet Schutten, Japple Seinstr, Wybren Siemensma, Anne Terpstra, Evert Terpstra, Klaas Timmersma, Jan Tuinhof, Jan Eric Valkema, Sape van der Veen, Slep van der Veen, Berend Veenstra, Sip Veenstra, Anne Velstra, Anne Venema, Auke Visser, Jouke Vileger, Douwe de Vries, Freddie de Vries, Jan de Vries, Martin de Vries, Tjalling Walda, Sake van der Werff, Sjouke van der Werff, Dirk Wiersma, Janke Wijbenga, Jochem Wind, Tjibbe Zandstra, Klaas Zoetendal, Ale van der Zwaag en Jan van der Zwaag.

Literatuur

- NIJLAND F. 2002. Project Alam, een verkennend onderzoek naar territoriaal succes van Scholekster, Kievit, Grutto en Tureluur in de periode 1997-2000 in Fryslân. Uitgave Stichting Weldevogelmeetnet Friesland. Publicatie Bureau N nr. 10, Leeuwarden.
- OSIECK E.R. & F. HUSTINGS 1994. Rode lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland. Vogelbescherming Nederland, technisch rapport 12. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- PANNEKOEK J. & A. VAN STRIEN 1996. TRIM, Trends & indices for monitoring data. CBS Statistics Netherlands, Voorburg.

Weidevogelmeetnet Friesland
Emmakade 107
8921 AH Leeuwarden
tel.: 058-2125690
e-mail: wmf@planet.nl